

A velencei városállam

Szerző: **Beliznai Kinga**

Az európai állam történetében a köztársasági államforma feltámadása a 12-13. század fejleménye. A darabokra töredezett Itália sajátos alkotmánytörténeti jelensége a városokra épülő államiság kibontakozása, mely önálló városköztársaságok kialakulásához vezetett. E fejlődési ív eredményeként az észak-itáliai városok egyszerre ápták a respublica alkotmányos eszméjét és a városias társadalomnak a feudális rendszertől eltérő sajátos értékrendjét. E modell legsikeresebb példája a Velencei Köztársaság állama volt.

A város a középkori szabadságok egyik jellegzetes fókusza, a mezőgazdasági jellegű termelés feudális struktúrájába igazodó sajátos szerveződés. A jogi önállóságra szert tevő városi önkormányzat magában hordozta a függetlenedés lehetőségét, így a privilegizált lét állami önállósághoz vezethetett. Ahol a központi hatalom nem gyűrte maga alá az autonómiákat, vagy a hűbéri anarchia és a történeti fejlődés a szétagolt államiságot honorálta, a városok egy része önálló állammá, városállammá vált. A német tartományokkal egyenrangú birodalmi városok vagy a latin tradíciókból táplálkozó itáliai signoriák egyszerű önkormányzatnál jóval szélesebb szuverenitást szereztek.

Városköztársaságok

A 11–12. századi Európában a városi lakosság túlnyomórészt kézművesekből és kereskedőkből állt. Gazdasági tevékenységük biztosítása érdekében igazgatási és jogi autonómiát, jövedelemfüggő adófizetési rendszert, illetve az adó közhasznú felhasználását, továbbá a város megerősítését és megfelelő fegyverekkel történő ellátását ösztönözték. A püspökökkel és a fejedelmekkel folytatott küzdelmek nyomán az új szervezet magánszövetségből kollektív hatalommá alakult át, azaz létrejött a comune (városi önkormányzat, városi tanács).

A városi kormányzati szervek sorában szinte mindig szerepelt a nagytanács, amely a legfontosabb személyi érdekeket képviselte; a kistanács, amely a végrehajtó hatalmat gyakorolta; valamint a magisztrátus, amelynek tagjait választás vagy sorsolás útján bízták meg (Itáliában consoli, Franciaországban jurés, Flandriában échevins). Ezekkel szemben működtek a polgárok egy részét képviselő céhek (Itáliában arti, Németországban Zunfte, Angliában guilds), illetve a nép soraiból kikerülő fegyveres testület, amely szintén kinevezett egy magisztrátust. A polgári szervezetek mellett tevékenykedtek még az egyházi hatóságok: a püspökök és a monasztikus rendek.

A 12. századtól kezdve új típusú politikai intézmények: városállamok, városköztársaságok jelentek meg Itáliában, amelyek politikai szervezete comune (városi tanács) néven vált ismertté. A városállamok kialakulását megelőzően a középkori itáliai városok többségében a püspököt illette meg az abszolút kormányzati hatalom. Ez alól Velence képezett kivételt, ahol a kormányzati hatalom a doge kezében nyugodott. Ennek oka egyrészt a bizánci hagyományokban gyökerezett, másrészt abból adódott, hogy a pátriárka nem volt Velence püspöke.

A comunék lényegében világi jellegű intézmények voltak, választott hivatalnokokkal, s még azok is függetlenséggel bírtak, amelyek a császár, a pápa, a király vagy valamely herceg névleges hűbérbirtokát alkották. A comunék legjellegzetesebb formájukban

Észak- és Közép-Itáliában alakultak ki, de a déli tartományokban sem voltak ismeretlenek.

Milánóban, Padovában és Firenzében a comunék új intézményként jelentek meg, amelyek azért harcoltak, hogy megszerezzék a hatalmat a püspököktől, illetve a földesuraktól. Velencében a comune – bár új név alatt, fokozatosan kialakuló struktúrával – gyakorlatilag a hercegség továbbélése volt. A doge továbbra is az állam megtestesítőjeként járt el, irányította az állami életet és az igazságszolgáltatást. A fordulat 1172-ben következett be, amikor a hercegi tanács (Consiglio ducale) szerezte meg a hatalmat. Fontos alkotmányos változás volt emellett a jelölési bizottság (commissione di designazione) felállítása, amely az új doge személyére tett javaslatot.

A velencei kormányzat

A velenceiek bizalmatlansága az egyszemélyes vezetés iránt megmutatkozott abban, hogy bizottságokat és tanácsokat bíztak meg az ügyvitellel, illetve a döntéshozattal. Az igazságszolgáltatás területén az ítéleteket soha nem egy bíró hozta, hanem egy több bíróból álló testület. Az egyes bizottságok és tanácsok felügyeletét minden esetben valamely más bizottság, illetve tanács látta el, így biztosítva a törvények betartását. Bár különböző testületek működtek központi kormányzati szervként, a törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatalom nem vált szét.

A kormányzati szervek élén a doge állt, alatta a hercegi tanács, majd a negyvenek tanácsa (Quarantia) és a szenátus (Senato), illetve a nagytanács (Maggior Consiglio) következett, a hierarchia legalsó fokán pedig a népgyűlés (Assemblea popolare) helyezkedett el. Népgyűlést hívtak össze alaptörvények ratifikálására és a jelölési bizottság által javasolt doge megválasztására. A népgyűlések helye a San Marco-templom volt.

A 13. századtól a nagytanács gyakorolta a legfőbb hatalmat. A nagytanács választotta meg a magisztrátus és a többi tanács tagjait, eljárta a köztük felmerülő vitás kérdésekben, törvényeket szavazott meg, büntetéseket szabott ki, valamint kegyelmi jogkört gyakorolt. A nagytanács létszáma 300–400 főt tett ki, s tagjai között minden olyan polgár megtalálható volt, aki valamit számított Velencében.

A nagytanács óriási taglétszáma miatt nehezen kezelhető testület volt, így a fontosabb kormányzati kérdések megvitatását és a döntéshozatalt különböző bizottságokra bízták. Ezek közül a legjelentősebb a negyvenek tanácsa volt, amely az igazságszolgáltatás terén fellebbviteli fórumként járt el, ezenkívül pénzügyi törvénytervezeteket nyújtott be, amelyek jóváhagyása a nagytanács hatáskörébe tartozott. A 13. század végétől azonban a negyvenek tanácsa a szenátus mellett már csak másodlagos szerephez jutott. A szenátus eredetileg hatvanfős testület volt, amely a kereskedelmet, a hajózást és a követküldést érintő dekrétumokat készített elő.

A tanácsok munkáját a hercegi tanács irányította. A hercegi tanács a doge és a negyvenek tanácsa három vezetőjének elnökleivel működött, akik számos kérdésben szavazati joggal bírtak, és bizonyos esetekben helyettesíthették azt a hercegi tanácsost, aki hivatala ellátásában valamilyen oknál fogva akadályoztatva volt. 1178 után a hercegi tanács már 6 tagból állt, azaz minden velencei kerületet egy tanácsos képviselt. A hercegi tanácsosok megbízatása általában egy évre szólt, de előfordult, hogy csupán fél évig töltötték be ezt a tisztséget. Mandátumuk lejártá után csak két év elteltével voltak újraválaszthatók.

A kormányzási feladatokat ellátó Signoriát tíz férfiú – a doge, a hat hercegi tanácsos és a negyvenek tanácsának három vezetője – alkotta. A Signoria feladatkörébe tartozott egyes törvényjavaslatok előkészítése, amelyek felülvizsgálatára összehívta az adott hatáskörrel rendelkező bizottságot. A Signoria dolgozta ki a tisztviselők megválasztásának módját, valamint döntött a tisztviselők feladatairól. Ezenkívül eljárta az igazságszolgáltatás területén is: tanácsosainak kíséretében a doge rendszeresen látogatta a bíróságokat, ahol meghallgatta a felek panaszait az eljárással kapcsolatban. A 13. század elején a Signoria nevezte ki a gályák és a hadihajók parancsnokait, valamint – a nagytanáccsal karöltve – javaslatot tett a tanácsok és a városi igazgatási szervek leendő tagjaira. Ez utóbbi jogkör később átkerült a jelölési bizottsághoz, a hajóhadak parancsnokainak kinevezése pedig a nagytanács feladata lett.

A doge

Az elintézésre váró ügyek számának gyarapodásával bizonyos feladatkörök a hercegi tanácstól más tanácsokhoz kerültek, de a központi végrehajtó hatalmat továbbra is a hercegi tanács gyakorolta. A doge halálakor a hat hercegi tanácsos irányította az új doge választási procedúráját és az esetleges reformok megvalósítását. A köztársaság ideiglenes elnöke a tanács legidősebb tagja lett, aki a megválasztott új doge fejére helyezte a hatalmat szimbolizáló és a koronát helyettesítő főve-get. A végrehajtás területén a hercegi tanács feladata volt az is, hogy a dogét kötelezze a hercegi tanács és a nagytanács által hozott döntések szem előtt tartására. Ellenkező esetben a dogét visszahívták, illetve korlátozták kormányzati hatalmát. Egyébként a megválasztott doge élete végéig megtartotta tisztségét. 1172 és 1354 között a dogék átlagosan 11-12 évig tevékenykedtek Velence élén. A doge elnökölt a Signorián, a szenátusban és a nagytanácsban, továbbá képviselte a köztársaságot.

A velencei városállamot a végrehajtó hatalom gyakorlásának módja különböztette meg a többi középkori itáliai városállamtól. A 12. században Milánót, Genovát vagy Firenzét általában a „konzulok” egy kis csoportja kormányozta, amely tulajdonképpen a velencei hercegi tanácsnak megfelelő intézmény volt. A 13. század folyamán az egységes és pártatlan városi igazgatás érdekében szinte valamennyi itáliai városállamban a podesta személyére ruház-ták az igazságszolgáltató és a végrehajtó hatalmat. Ahogy Velencében a dogét, úgy a

többi városállamban a podestát eskütelre kötelezték, és adott esetben csak mandátuma lejárta után lehetett büntetőjogi felelősségre vonni. A podesta hivatalának betöltésével általában nem városlakót, hanem idegent bíztak meg, így remélve a pártatlanság megvalósulását.

A velenceiek nagyobb bizalommal bírtak saját polgáraik iránt, a dogét mindig valamely befolyásos velencei családból választották. A lagúnák városában nagyobb volt az egység és szilárdabb a polgárok lojalitása, amelynek megismerője a doge volt. A kikötő, a pénzverde, a magtárak gazdasági irányítása, az adók beszedése, a hajóhadak felügyelete a doge feladata volt, aki ezt az általa kinevezett, neki alárendelt intézők és egyéb hivatalnokok útján látta el.

A városi igazgatás feladatait később 3–6 tagú bizottságokra bízták. Az egyes bizottságok tagjait a jelölési bizottság választotta, s általában csak néhány évig tevékenykedtek. A városi igazgatási szervek működését ugyan a doge és a hercegi tanács felügyelte, mégsem hívhatták vissza, illetve nem vonhatták büntetőjogi felelősségre az egyes bizottsági tagokat.

A 13. században némileg átalakult a nagytanács szervezete. A korábbi szabályozással szemben – amikor a nagytanács tagjai életük végéig megőrizték helyüket – minden évben 100 új tagot választottak a következő évre. A jelöltek listájának összeállítására egy maximum négy főből álló bizottságot hoztak létre. A bizottság tagjainak felét sorshúzással, másik felét pedig rotációs módszerrel választották. Az ügymenet gyorsítása érdekében az idők folyamán kialakult, hogy a bizottság csupán egy listát készített a jelöltekről, és az azon szereplőket megválasztottaknak tekintették. A 13. században a Nagytanács tagjai jórészt nemesek voltak.

A nagytanács tagjainak választására vonatkozóan 1286-ban és 1296-ban indítványoztak módosítást. Az 1297-ben elfogadott szabályozás bővítette a nagytanács taglétszámát, s tagjai lehetek azok is, akik korábban már 4 évig a nagytanácsban tevékenykedtek és a negyvenek tanácsától legalább 12 szavazatot kaptak. Gyakorlatilag biztosították a nagytanács tagok megbízatásának folytonosságát. Jelölteket állíthatott a doge, a hercegi tanács és egy e célra létrehozott 3 tagú bizottság. A reform nyomán a nagytanács tagjainak száma csaknem megkétszereződött, mintegy 1100-ra emelkedett.

A 14. század elejétől nehezebbé vált új tagként bekerülni a nagytanácsba, mivel már nem volt elegendő a negyvenek tanácsának 12 szavazata, hanem 25, majd legalább 30 szavazat kellett. 1323-ban már csak az lehetett tagja a nagytanácsnak, akinek valamely őse komoly hivatalt viselt a comunében. Ettől kezdve a nagytanács szinte állandó és örökös tagsággal működött, tagjai kizárólag a nemesek közül kerültek ki. A nagytanács a népgyűlést is helyettesítette, ami a köztársasági államforma válságához vezetett.